

stand, terwijl de formulieren niet stilstaan, doch zich van boven naar beneden langs de machine bewegen. Men meent hierdoor de vermoeidheid te kunnen verminderen.

6. Naast de horizontale zichtbare kaartsystemen en de verticale „onzichtbare” kaartsystemen verschijnen tal van *verticale zichtbare kaartsystemen*. Deze systemen, die in verschillende variaties voorkomen (ASB-Staffelzucht, Ekaha, Definitiv, Kardex, Vertikart, Kolombus, Solokart, Vertex) berusten in den regel op de grondgedachte die weergegeven is in figuur 2. In het algemeen streven deze systemen er naar de voordeelen van de beide eerstgenoemde categorieën te vereenigen.

Ik moge hier volstaan met het noemen der volgende punten:

- a. De zoektijd is korter, daar 10—20 kaarten gelijktijdig zichtbaar zijn.
- b. Ontbrekende of verkeerd teruggezette kaarten vallen dadelijk op.
- c. De signaleering is duidelijker dan bij „onzichtbare” verticale kaartsystemen.
- d. De kosten zijn geringer dan bij horizontale zichtbare kaartsystemen.

7. *Het „Umdruck-Verfahren” (Ormig) gaat een steeds grotere rol spelen.*

Zooals den lezer bekend zal zijn, gaat het hierbij om een systeem van „copieëren”, dat op de volgende grondgedachte berust:

Allereerst vervaardigt men een zgn. „origineel”. Dit verkrijgt men met behulp van een speciaal soort carbon, dat tegen de achterkant van het te beschrijven „origineel” gelegd wordt. Daardoor ontstaat een spiegelbeeld. Met behulp van een speciale machine kan men daarna van dit „origineel” een groot aantal afdrukken maken. Behalve als gewone duplicator heeft deze machine voor de praktijk nog verschillende andere mogelijkheden. Men kan n.l. van een eenmaal gebruikt origineel later opnieuw afdrukken maken, zonder dat het noodig is het „origineel” speciaal te prepareren. Daardoor kan men van rapporten, bestekken, stuklijsten e.d. op ieder gewenscht oogenblik copieën vervaardigen. Aanvankelijk werd de Ormig uitsluitend als *vellendrukker* geconstrueerd. Later ook als *regel-druk-machine*. Deze laatste kan men ook als boekhoudmachine gebruiken. Eerst vervaardigt men n.l. een boekingsblad, waarop alle te boeken posten onder elkaar met een schrijfmachine getikt worden. Achter het boekingsblad ligt een vel speciaal carbon, zoodat later van dit blad afdrukken gemaakt kunnen worden. Het boekingsblad wordt daarna in de afdrutmachine gespannen, die regel voor regel afdruckt op de rekeningkaarten, die door den bewerker in de machine gebracht worden. Het inbrengen van het boekingsblad, het gelijkrichten der rekeningkaarten e.d. geschieden buitengewoon vlug en gemakkelijk. De boeksnelheid bedraagt ca. 600 per uur.

Bij de nieuwste modellen is het mogelijk meerdere regels tegelijk af te drukken (n.l. bij meerdere boekingen op eenzelfde rekening). De snelheid wordt dan natuurlijk naar evenredigheid groter.

Het type-werk kan bij toepassing van dit systeem met (meerdere) eenvoudige schrijfmachines verricht worden, terwijl het uiteindelijk boeken op de rekeningen met een snelwerkende automatische machine verricht wordt. Bovendien maakt dit systeem een *scheiding van plaats en tijd* mogelijk, wat betreft het typen der grondstaten, (b.v. magazijn-verstrekkingsstaten, filiaalopgave e.d.) en boeken in het kaartstelsel.

8. *De fotografische reproductie begint weer opgang te maken.* Men komt thans n.l. aan de markt met kleine gemakkelijk te bedienen apparaten, waarbij het gebruik van een donkere kamer overbodig is. De prijs van deze apparaten is, in vergelijking met die der vroegere omvangrijke machines vrij gering.

9. Op het gebied van achiëfinrichting propageeren veel leveranciers de gedachte van *hangende archiefmappen*. Een

voordeel van dit systeem is, dat het „opkruipen” of „omvallen” wordt voorkomen, waardoor een grootere netheid gehandhaafd kan worden.

10. Tal van firma's hebben zich toegelegd op de constructie van doelmatige kantoormeubelen. Wat betreft de lessenaars streeft men naar een consequente doorvoering van het principe: „*alles binnen een bereik van 75 cm.*” Kaartsystemen, schrijf-, reken- en boekhoudmachines worden daartoe zooveel mogelijk in de lessenaar ingebouwd.

Met deze tien punten meen ik de belangrijkste ontwikkelings-tendenzen te hebben aangegeven. Een volgende keer hoop ik op enkele bijzonderheden nog nader terug te komen.

S.

BOEKBEOORDEELING

S. Kleerekoper, Bedrijfseconomie

Het werk van *Kleerekoper* is voor alles een belangrijke verschijning, omdat wij hierin de eerste uitgebreide publicatie en de eerste publicatie in boekvorm vinden over bedrijfseconomie, waarin — om in de terminologie van den schrijver te blijven — de gevolgde theorie die is van den Amsterdamschen hoogleraar *Th. Limperg Jr.*

Het zou mij niet verwonderen, indien het een novum in de Nederlandsche wetenschappelijke literatuur zou blijken, dat een leerling de theorieën van zijn leeraar publiceert, klaarblijkelijk voordat deze zelve daartoe de tijd gekomen acht. Zeker, verschillende leerlingen van Prof. *Limperg* hebben zich in den loop der jaren genoodzaakt gezien, bij beschouwingen van hun bijzondere problemen een korte uiteenzetting te geven van enkele grondbegrippen van Prof. *Limperg*, omdat zij zich bij hun verdere beschouwingen daarop baseerden. Dit heeft echter wel een geheel ander karakter dan de publicatie van die begrippen om deszelfs wille. Naar ik meen, was *Kleerekoper* weliswaar om soortgelijke redenen genoodzaakt tot het schrijven van dit werk, n.l. ten behoeve van zijn onderwijs aan de Arbeiders Kader School, doch het schijnt mij toe dat tussehen deze school en dit werk slechts een zeer verwijderd verband bestaat.

De prealabele vraag die zich in het onderhavige geval opwerpt is die naar de verhouding tussehen leeraar en leerling in dit werk. Naar ik meen, is *Kleerekoper* er niet in geslaagd, hierover voldoende opheldering te geven en is de toelichting die gegeven is van zoodanigen aard, dat zij tot misverstand aanleiding moet geven. De schrijver geeft in zijn voorbericht toe, dat zijn toelichting op dit punt min of meer vaag is en allicht de zaak voor buitenstaanders nog vrij onduidelijk zal doen schijnen, doch merkt dan op, „dat de meer intiem, d.w.z. de leerlingen van de z.g. Amsterdamsche School, zeer nauwkeurig de verantwoordelijkheid zullen weten vast te stellen”.

Welnu — en hier ligt mijn kernbezwaar tegen dit boek — ik meen mijzelf tot de „meer intiem” te mogen rekenen, doch ik kan er in het geheel niet in slagen, de verantwoordelijkheid vast te leggen. Het is mij herhaaldelijk niet mogelijk om te benaderen, waar de theorie van Prof. *Limperg* in dit werk ophoudt en die van *Kleerekoper* er in begint. *Kleerekoper* is met een ongebreidelde vrijmoedigheid te werk gegaan. Slechts zelden is een begrip blijven staan en er is geen definitie gegeven, welke bij benadering gelijklopend is aan de definities, zooals Prof. *Limperg* die op college pleegt te geven. De bewering, dat de schrijver zich „hier en daar” aan een zelfstandige behandeling van de stof heeft gewaagd (p.6) is een euphemisme! Dit alles is mij onbegrijpelijk en zou getuigen van weinig eerbied voor de weloverwogen wijze, waarop Prof. *Limperg* zijn begrip-pensysteem heeft opgebouwd, indien deze veronderstelling niet onaannemelijk ware.

De schrijver tracht in zijn voorbericht het gevaar af te wenden „dat beweringen van ondergeteekende, met al hun mogelijke consequenties en fouten ten onrechte voor rekening van Professor *Limperg* zouden kunnen worden gebracht”. Dit gevaar is echter wezenlijk grooter dan sehr. voorstelt en omvat meer dan — zooals sehr. zelf aangeeft — een hoofdstuk over de planmatige productie, eenige wiskundige beschouwingen of een polemisch gedeelte. Wanneer b.v. sehr. in een werk als dit de begripsbepaling geeft van directe en indirecte kosten, mogen zij naar mijn meening niet afwijken van die van Prof. *Limperg*. Wat *Kleerekoper* geeft zijn echter volkomen nouveauté's voor mij. En hoe komt sehr. in aansluiting daarop, aan de volgende — nog wel cursief gedrukte — vergissing: „De verdeeling in directe en indirecte kosten slaat dus op een eigenschap, die de verschillende kostencategorieën vertoonen” (p. 190). Loonen zouden dus altijd, naar hun eigenschap, directe kosten zijn. En wat moeten we denken van de uitspraak, dat „Voor ons onderzoek de onderscheiding in directe en indirecte kosten van meer belang (is) dan die in algemeene en bijzondere kosten” (p. 190), terwijl het geheele probleem der kostenverdeling als een probleem van de verbijzondering der kosten moet worden gezien, zoodat de onderscheiding tusschen directe en indirecte kosten slechts een onderscheiding is binnen het kader van de problemen van algemeene en bijzondere kosten!

In algemeenen zin is het boek van *Kleerekoper* gebouwd op de beginselen van Prof. *Limperg* en doortrokken van den geest van diens werk, doch daarom juist hadden n.m.m. dergelijke afwijkingen op meer duidelijke wijze moeten zijn gegeven, resp. critisch moeten zijn besproken.

Ik ontveins mij niet, dat dit bezwaar van vrij ernstigen aard is. Ik moet me daarom veroorloven, mijn critiek nog aan een fundamenteel beginsel te illustreeren.

Men weet — nu reeds minstens gedurende een dozijn jaren, n.l. sedert de intrede van Prof. *Limperg* — dat deze de beteekenis van den kostprijs ziet als grondslag voor de prijs-schatting van den produceent. Dit is een positieve uitspraak van Prof. *Limperg*, waarmede taak en plaats van den kostprijs is onlijnd en een positieve functie aan den kostprijs is toegedaacht: dit laatste vooral in tegenstelling tot de algemeene economie, waar de kostprijs der produceenten in het proces der prijsvorming wordt verwaarloosd. Zien wij nu bij *Kleerekoper*, dan is daar (p. 108) de doelstelling van de kostprijsberekening omschreven als (vetgedrukt): „het benaderen van een steunpunt tot het vaststellen van een aanbiederprijs ter markt”. Ook hier weer: de algemeene gedachte van Prof. *Limperg* is benaderd, doch de formuleering is anders, behelst ook iets anders, en wij blijven in het duister tasten omtrent de reden van afwijking. Is deze afwijking weloverwogen, ligt er een kritiek in opgesloten, en zoo ja, welke kritiek of is het zonder meer een wijze om dezelfde zaak op een andere manier te willen voorstellen?

Intusschen, dit bezwaar moge ernstig zijn voor de theorie van Prof. *Limperg*, die hier in een vorm verschijnt die niet de hare is, het levert verder geen maatstaf op voor een beoordeeling, die in de volgende regelen dan ook onafhankelijk daarvan zal worden gemaakt.

Laat ik enkele algemeenheden vooropstellen: „Bedrijfseconomie” is ongetwijfeld het meest belangrijke werk, dat in de Nederlandse literatuur — en voor een groot deel ook in de buitenlandse literatuur — over bedrijfseconomie in het algemeen is geschreven. Dit oordeel blijft van kracht ook als in aanmerking genomen wordt, dat de schrijver de fundamenteen van zijn werk aan de colleges van Prof. *Limperg* ontleent. *Kleerekoper* geeft bij voortduring blijk van een uiterst kritischen geest en van een scherp analyseerend vermogen, het betoog is helder en in een sterk stimulerenden stijl geschreven. Eenvoudige voorbeelden illustreeren telkenmale op doeltreffende wijze het betoog, dat bovendien herhaaldelijk wordt afgewisseld met vergelijkingen uit de klassieke economische literatuur, welker veelheid bewondering afdwingt voor de rijke belezendheid

van den auteur.

Ik aarzel niet, dit werk een verademing te noemen na veel, wat over bedrijfseconomie is geschreven. Na lezing twijfel ik er niet aan, of zij die tot nu toe buiten de leer van Prof. *Limperg* hebben gestaan, zullen zich met beide beenen op den grond geplaatst voelen; het betoog van *Kleerekoper* is zoodanig opgebouwd, dat het den lezer vertrouwen geeft in wat hij leest en een krachtige stimulans vormt tot kritisch denken. Het werk geeft een helder inzicht in den samenhang van de problemen der bedrijfseconomie. Het dwingt op suggestieve wijze tot nadenken en dit lijkt me een uitkomst voor die kringen waarin nog wel eens aan bedrijfseconomie gedaan wordt in slaafsche navolging bij voorkeur van literatuurexcerpten en dictaatjes. Als leerboek is het een noodzakelijke afwisseling van die literatuur, die zich alleen maar leent om uit het hoofd te worden geleerd.

Het werk draagt zeer duidelijk de sporen van geschreven te zijn door iemand die van zijn vak een uiterst grondige en veel omvattende studie heeft gemaakt. Naast bedrijfseconoom, algemeen econoom en accountant toont de schrijver zich ook een zeer bekwaam mathematicus. Verschillende hoofdstukken krijgen hierdoor een afgerondheid in de behandeling, die men bij andere schrijvers slechts zelden zal kunnen aantreffen. Ik wijs b.v. op de technisch-economische beschouwingen over het effectenwezen, p. 325 e.v. en op de vele wiskundige toepassingen.

Het gebruik van de wiskunde in de economie is reeds oud, doch vooral in de laatste twintig jaar is hierin een renaissance ontstaan, waarin we tweërlei gebruik van de wiskunde kunnen onderscheiden. Men gebruikt de wiskundige methode als denk-middel in de deductieve analyse, hetzij om den gevolgden gedachtengang scherp voor oogen te stellen, dan wel meer positief als denkmiddel in de analyse bij de afleiding der algemeene wetten. Een ander gebruik bestaat in het empirisch onderzoek, waarin we dan, zooals *Tinbergen* in zijn rede over „Statistiek en wiskunde in dienst van het conjunctuuronderzoek” aangeeft, het onderzoek van statische en dynamische samenhangen kunnen onderscheiden.

De wiskundige toepassingen van *Kleerekoper* zijn van beiderlei soort. Van zijn toepassingen in de abstracte economie zijn die bij de wetten van de proportionaliteit (p. 38 e.v.) van veel belang, de behandeling der materie vormt hier een der glanspunten in het betoog van *Kleerekoper*.

Van de concrete analyse — waarvan het werk geen empirische onderzoeken bevat — acht ik vooral de opvatting van het bepalen van kostenopslagen als een correlatie-vraagstuk (p. 200 e.v.) — het betoog wordt hier weer door een doeltreffend voorbeeld ondersteund — uiterst belangrijk. Ik wil dit illustreeren met een citaat van den schrijver: „Een grondige studie van de correlatierekening is onmisbaar voor een verdere ontwikkeling van de economie als exacte wetenschap. Deze rekenwijze is een methode, die met eenige opoffering, in betrekkelijk korten tijd is te leeren. Beheerscht men de methode, dan ligt de oplossing van het vraagstuk van de techniek der verrekening van de indirecte kosten er voor een groot deel in opgesloten en men ziet het vraagstuk dan onmiddellijk van een hooger plan dan het in de gebruikelijke handboeken beschouwd wordt” (p. 201).

Ik onderschrijf deze uitspraak ten volle. Het is daarbij een groote verdienste van *Kleerekoper*, dat hij den lezer van zijn werk, ook den niet wiskundig geschoolden lezer, in een kort bestek op het hoogere plan weet te brengen waarvan hij spreekt. Tot op heden is de bedrijfseconomie in het algemeen beoefend zonden dat de wiskunde er aan te pas kwam. Ik twijfel er echter niet aan, of het werk van *Kleerekoper* geeft de mogelijkheid om in breede kringen een inzicht te geven in de mogelijkheden en ook de noodzakelijkheid van wiskundige toepassing in de bedrijfseconomische analyse.

Jammer is, dat de samenstelling van het werk vrij vreemd aandoet en de schrijver niet van willekeurigheden kan worden

vrijgesproken. Belangrijke onderdeelen der bedrijfseconomie zijn niet behandeld. De schrijver noemt zelf reeds interne organisatie en arbeidsvoorwaarden. Dat deze hoofdstukken niet fundamenteel zouden zijn, (p. 5), kan ik met den schrijver niet eens zijn. Zeker zouden zij de voorkeur hebben verdiend boven hoofdstukken over balanswaardering, planmatige productie en boven een polemisch gedeelte.

Een en ander doet twijfel rijzen over het karakter van het werk en de bedoelingen van den schrijver. Is het werk bedoeld als een inleiding tot de bedrijfseconomie (de schrijver spreekt herhaaldelijk over zijn werk als een inleiding) of als een leerboek? Het sterrenstelsel, dat den beginnening langs de voorloopig voor hem ontoegankelijke gebieden moet leiden is een aanwijzing voor de laatste opvatting, evenals de verzameling wetten en regels, waarvoor examinandi den schrijver wel dankbaar zullen zijn. Maar er is al te veel, dat in het kader van een leerboek in het geheel niet past en zoodoende zullen wij goed doen, dit werk te nemen voor wat het is: een verzameling hoofdstukken uit de bedrijfseconomie, een aantal fragmenten, die naar persoonlijke voorkeur van den schrijver zijn gebundeld.

Laten wij verschillende onderdeelen van dezen bundel nu meer in het bijzonder gaan bezien.

Het werk begint met een inleiding over object en methode der algemeene economie. Volkomen juist gezien, want hebben wij eenmaal object en methode der algemeene economie vastgesteld, dan is de weg naar de bedrijfseconomie niet ver meer: we trekken dan de scheidingslijn langs de grenzen der bedrijfshuishouding.

Reeds in dit hoofdstuk legt Kleerekoper de grondslagen voor zijn verdere beschouwingen: hij eischt causale verklaring in de economie, d.i. het begrijpen van elk verschijnsel als een bijzonder geval van een kracht, die de basis is waarop het stelsel van de economie is gefundeerd. En deze kracht is het economisch motief, het streven naar welvaart, de drijfkracht van het economisch handelen. Verklaringen, die zich niet laten terugvoeren tot het economisch motief, worden afgewezen.

Kleerekoper zelf geeft in zijn volgende hoofdstukken een bijzonder fraaie uitwerking van deze grondgedachten en hierop vooral doelde ik, toen ik boven sprak over den samenhang die *Kleerekoper* in de problemen laat zien. Geen incidenteele verklaringen, geen buiteneconomische motieven, doch verklaring der verschijnselen vanuit het gezichtspunt van het economisch motief.

Dit eerste hoofdstuk vertoont meer kenmerken, die aan het geheele boek eigen zijn. Zoo meen ik, dat er enkele onduidelikheden in voorkomen, die wellicht het gevolg kunnen zijn van een te sterke beperking in den uitleg, of wil men het anders, van de behandeling van een te omvangrijke stof in een te klein bestek. Zoo, wanneer K. de economie indeelt bij de geesteswetenschappen, niet bij de natuurwetenschappen. Hij laat dan met vette letters drukken (p. 17): „Men overwege hierbij echter, dat de verplaatsing van de goederen noch de overdracht van het geld de eigenlijke verschijnselen zijn, die de economie bestudeert. Voor haar is het probleem welke overwegingen er bij den kooper en bij den verkooper in het spel geweest zijn op grond waarvan zij in de transactie hebben toegestemd. En deze overwegingen zijn voor de onderhavige subjecten wel eervaarbaar, maar zijn in de ruimte niet waarneembaar. Hetgeen zich waarneembaar in de ruimte afspeelt, zijn hun gevolgen en deze gevolgen, op zichzelf, interesseeren ons als econoom niet.”

Met eenige overdrijving zou ik bijna geneigd zijn, het omgekeerde voor te staan. Heeft sehr. alleen aan het proces der prijsvorming gedacht? Men zou dit hieruit kunnen afleiden, dat sehr. onmiddellijk de waarschuwing laat volgen, dat uit zijn standpunt niet volgt, dat men een subjectieve waarde-theorie zou moeten aanhangen. Doch de goederenverplaatsing op zichzelf interesseert ons in tal van opzichten. Laten wij aan het conjunctuurverschijnsel in de conjunctuurstudie denken! En beginnen de modernere methoden van onderzoek niet een parallel te scheppen met de natuurwetenschappen?

De volgende hoofdstukken zijn gewijd aan de externe organisatie, welker probleem K. ziet als het zoeken naar de meest gunstige proportionaliteit van de productiefactoren. De „ingewijde” zal opmerken dat dit gedeelte berust op een waarlijk kritische studie van den arbeid van Prof. *Limperg*. De door K. verkregen definitie van minimum- en maximumpositie, door wiskundige afleiding, schijnt een groote vooruitgang, evenals de misbaarheid van een theoretische proportionaliteit als vooropgezette verhouding en de verklaring dezer economische verschijnselen los van de technische verschijnselen. De verdienste die hierin ligt, is niet gering en juist daarom sprak ik van de beschouwingen over organisatie als een glanspunt in K's betoog. De stof, die toch reeds een geheel nieuwe probleemstelling inhoudt, is geenszins gemakkelijk voor beginners, maar zij die zich de moeite getroosten van een ernstige bestudeering zullen er sterk door geboeid worden.

De vraagstukken die zich bij het zoeken naar de gunstigste proportionaliteit voordoen brengen K. vanzelf naar de bedrijfshuishoudingen als de eenheden, welker vorming dienstbaar moet zijn aan het bewerkstelligen van deze proportionaliteit; m.a.w. de begrippen differentiatie, integratie, parallelisatie en specialisatie worden ontwikkeld. Wie deze verhandeling leest zal de beschouwingen over de uitschakelingstendenzen in den handel in een nieuw licht zien en zal beseffen dat hij de desbetreffende problemen niet meer kan stellen zonder zich goed rekenschap te geven van de werking der organisatorische krachten die hier worden ontwikkeld. Dit is een der punten, waarop ik boven doelde, toen ik er van sprak dat de lezer zich herhaaldelijk met beide beenen op den grond geplaatst zal voelen; hij verwerft inzicht in de problemen en krijgt de criteria in handen waarnaar hij zich bij zijn oordeel zal kunnen richten.

Het hoofdstuk over waarde begint met een uitdrukkelijke fundeering der theorie op het economisch motief, daarna volgt na een korte inleiding de ontwikkeling van de theorie van de vervangingswaarde van Prof. *Limperg*. Ondanks de uitnemende uiteenzetting blijven hier na lezing n.m.m. te veel vragen over. Ook hier wordt een veel te omvangrijke stof in een te kort bestek behandeld. Beteekenis van de theorie van de vervangingswaarde voor de conjunctuur wordt aangeduid, vergelijkingen met *Ricardo* en *Cournot* worden gemaakt. Tenslotte wordt nog een aanduiding gegeven van de ontwikkeling van de theorie van de vervangingswaarde naar de zijde van de algemeene economie. Bij deze uiteenzettingen komt de lezer te kort. Voetnoten en herhaalde opmerkingen in die richting bevrijden den sehr. niet van den plicht op sterker wijze dan alleen op grond van zijn autoriteit den lezer te overtuigen. Een werk, wat ook zijn karakter zijn mag, moet meer zijn dan een ideeënbundel, welke bewondering men ook zal hebben voor den rijkdom aan denkbeelden en suggesties.

Het hoofdstuk over vervangingswaarde en kostprijs begint met de behandeling van de uiteraard belangrijke onderscheiding tusschen kosten en onkosten, tusschen bestanddeelen van den kostprijs en ondernemersverliezen, tegenstelling ook tusschen vervangingswaarde en historischen uitgaafprijs.

Schr. maakt hier geen onderscheid tusschen incidenteele en continuee inefficiëntie, welke beide niet tot de kosten behoren, tenzij de continuee inefficiëntie inhaerent is aan het productieproces.

Intusschen moeten de paragrafen, waarin dit onderscheid wordt geïntroduceerd, (123 en 124) wel zeer goed worden bestudeerd in verband met het latere (127), omdat de rationeele productie wel degelijk continuee inefficiënties kan inhouden en de juiste zienswijze afhankelijk is van de ontwikkeling der begrippen inhaerent en rationeel. De methode van afnemende abstractie, die sehr. hier volgt, zou anders op een dwaalspoor kunnen brengen.

Belangrijk zijn de daarop volgende beschouwingen over kapitaalvorming en rente als kostenfactor.

Bij de kostenelementen brengt *Kleerekoper* een bespreking van de werktuigen, gebouwen en grond en den menschelijken ar-

heid. De behandeling geeft een inzicht in de talloze vraagstukken en in de eigenaardigheden van elke kostencategorie. De afgerondheid der behandeling spreekt sterk uit de veelzijdigheid der punten die worden aangeroerd. Bij de werktuigen krijgen we niet alleen de theoretische grondslagen, we zien ook hoe we een annuïteit moeten berekenen en de machinekosten moeten journaliseeren in de boekhouding. Dientengevolge lijdt de grondigheid echter herhaaldelijk onder de noodzaak van te sterke beperking. We moeten b.v. op gezag aannemen, dat in de afschrijvingsmethode van *Volmer* een denkfout schuilt. We zien wel, dat de gevolgen onjuist zijn, doch vernemen niet, welke de denkfout is.

Dat het hoofdstuk over de verbijzondering der kosten bijzonder treft door de uitwerking in wiskundig functioneële richting vermeldde ik reeds. Met alle waardeering van deze opvatting waarvan ik boven reeds blijk gaf, is de bewering „Teneinde tot een eenigszins redelijk inzicht in het probleem van het verbijzonderen van de kosten te komen, is een inzicht in het wezen van het begrip functie noodzakelijk” (p. 195) niet van overdrijving vrij te pleiten. Ik geloof niet, dat men te dezer zake praktisch reeds iets heeft bereikt, doch zonder eenigszins redelijk inzicht is men zeker niet gebleven. Zeer belangrijk zijn de beschouwingen over verrekening van de constante kosten bij wisselende bedrijfsdrukte. Het afleiden van den gemiddelden indirecten kostenopslag volgens de redeneering die K. aangeeft, wordt naar K. zegt voorzoover hem bekend, in de literatuur verwaarloosd. Inderdaad, ook deze beschouwingen werpen een geheel nieuw licht op de materie en met klem moet den lezer worden aangeraden aan pag. 211 e.v. en 219 e.v. bijzondere aandacht te besteden.

De beschouwingen over den kostprijs sluiten met een hoofdstukje met „practische complicaties” die ik nooit onder dien naam zou samenvatten; het gaat n.l. in hoofdzaak over gemeenschappelijke kosten en kostenstandaards.

Het hoofdstuk over waardebepaling voor de balans vloeit uiteraard geheel voort uit de theorie van de vervangingswaarde, die de grondslagen geeft voor de waardeering der goederen, ook op de balans. Toch is de kennismaking interessant om de consequentie waartoe de theorie leidt, en de openbaring van het ernstig falen van het mechanisme der prijsvorming bij waardeering op basis van den uitgaafprijs.

De leer der financiering wordt door K. ingeleid met een analyse van de kapitaalvorming welke reeds bekend is uit Prof. *Limpergs* rede, uitgesproken op den verzekeringsdag van 1927. Daarna volgt een scherpe kritiek op de gebruikelijke verklaring van de financiering uit het liquiditeitsbeginsel; in de plaats daarvan treedt de analyse van dit probleem als een vraagstuk van prijsvorming op de vermogensmarkt. K. vervolgt met een schets van de functie der banken, de constructie van de vermogensmarkt en een analyse van de kapitaalbehoefte der bedrijfshuishouding en de wijze waarop daarin kan worden voorzien. Aan de functie van de effectenmarkt wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd, evenals aan een aantal technisch-economische beschouwingen over het effectenwezen.

Op de financieringsproblemen volgt een hoofdstuk over de organisatie van een planhuishouding. Velen zullen van meening zijn, dat een beschouwing hierover in een inleiding (om dit woord dan maar te gebruiken) over bedrijfseconomie niet thuis behoort. De omstandigheid dat de schr. zich bijna paragraaf na paragraaf moet verontschuldigen voor de beperktheid in de behandeling, is ongetwijfeld een versterking van dit standpunt. Anderzijds staat vast, dat bij de organisatie eener planvoortbrenging de beginselen der bedrijfseconomie een belangrijke rol zullen moeten spelen. Onmiskenbaar demonstreert zich dan het voordeel dat de bedrijfseconomie gehad heeft door haar waarnemingsmiddelen dichter naar de bedrijven te verleggen dan de algemeene economie, die daardoor in tal van opzichten ten achter is gebleven bij wat de bedrijfseconomie — in een heel wat korter tijdsbestek — bereikt heeft. Het boek van *Kleerekoper* is daarvan een getuigenis en zoo wordt het van beteeke-

nis, wanneer de schrijver van dit werk een aantal richtlijnen voor planmatige productie aangeeft, vooral daar hij zoowel kritiek op onze ordening als richtlijnen voor een anderen opbouw aan zijn theorie ontleent. Van zijn denkbeelden dienaangaande noem ik: dwingend voorgeschreven toepassing van calculatie op basis van de vervangingswaarde, uitoefening van accountantscontrole, beheerschte expansiepolitiek, uitgebreid statistisch onderzoek, controle op het financieringsplan der bedrijven, blokkade van deposito's, financiering van de seculaire expansie uit de besparingen voor den ouden dag, gebondenheid van de overheidsfinanciën aan den accountantsdienst, enz. Bijzonder geestig is de vraag die de schr. aan het eind van zijn schets opwerpt, n.l. of politici zijn plan als een socialistische of als een kapitalistische huishouding zouden opvatten.

Het werk eindigt met een polemisch gedeelte, waarin het universalisme van *Spann*, de Oostenrijksche waardeleer en de balanstheorieën van *Schmalenbach* scherp worden beëritiseerd.

Zoo zijn wij aan het eind gekomen van onze excursie door het werk van *Kleerekoper*. Deze merkt op blz. 227 van zijn boek op, bij de bespreking van Overhead Costs van *Clark*, dat „een volledige bespreking van een geconcentreerd boek van 487 pagina's over een bij beginners vrijwel onbekende stof te dezer plaatse onmogelijk (is)”. Ik zou deze woorden tot de mijne willen maken tegenover het werk van *Kleerekoper*, dat tot het uiterste is geconcentreerd en een schier onuitputtelijken rijkdom aan denkbeelden en inzichten openbaart. De samenstelling van dit boek moet een geweldige hoeveelheid arbeid gekost hebben: in dien ruimeren zin, dat het de vrucht is van jarenlangen arbeid, ook toen aan dit boek wellicht nog niet gedacht werd. Het is geen gemakkelijk boek geworden, zeker niet voor beginners. Velen zullen het niet dan onder leiding kunnen bestudeeren, maar het staat vast, dat zij het moeten doen. Wie iets met bedrijfseconomie te doen heeft, mag dit werk niet onbestudeerd terzijde laten liggen. Ik hoop, dat hetgeen in bovenstaande regelen uit het boek werd weergegeven een goede keus is geweest en eenigermate een denkbeeld zal geven omtrent een werk: waaraan wij alleen bij deze gelegenheid geen voldoende recht konden doen wedervaren. En wat de kritiek betreft, deze zou den lezer ongetwijfeld toch niet afschrikken, bovendien kan hij zich troosten met de „opmerking dat ook hier weer blijkt, dat in ons vak de geëritiseerde dikwijls boven zijn eritieci blijkt te staan” (*Kleerekoper* pag. 123). Ondergetekende wist dus, welken schoen hij zou kunnen aantrekken indien hij hem passen zou.

G. L. GROENEVELD

DOCUMENTATIE BIJ DEN OCTROOIRAAD

Lezing van den heer Ir. J. C. Santhagens ter gelegenheid van de Ledenvergadering van het Nederlandsch Instituut voor Efficiency, op 25 Mei j.l.

De Octrooiraad is te beschouwen als een centrum van buitengewone documentatie op technisch gebied. Dit laat zich begrijpen, daar ten behoeve van het vooronderzoek het materiaal zóó is ingedeeld, dat onmiddellijk voor elk onderdeel der techniek de daarop betrekking hebbende gegevens ter beschikking zijn.

Bij de opening van het nieuwe gebouw van den Octrooiraad op 16 Oct. 1933 werd terecht door Zijne Excellentie den Minister van Economische Zaken den wensch uitgesproken, dat dit technische materiaal ook dienstbaar zou worden gemaakt aan voorlichting der industrie.

Waar de technische wetenschappen zich in de laatste decennia op een ongekennde wijze ontwikkeld hebben, is het onmogelijk geworden het geheel der techniek te beheerschen en wordt de technicus gedwongen tot specialisatie, terwijl de industrieel, wil hij met succes kunnen concurreeren, genoodzaakt wordt de nieuwste uitvindingen en de meest moderne methoden in zijn bedrijf toe te passen. Hij heeft er dus alle belang bij den *stand der techniek* op elk gebied, dat voor hem van belang is, te kennen. De gegevens, die hij daarvoor nodig heeft, zijn aan den Octrooiraad te vinden, waar hij voorlichting kan vinden,